

УДК: 321.01:328

DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2025-2-5>

Ефекти напівпрезиденталізму в умовах політичного транзиту, криз та війн: порівняльний аналіз*

Віталій Литвин,

доктор політичних наук,
професор,
в.о. завідувача кафедри політології,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Vitaliy Lytvyn,

Doctor of Political Science,
Professor,
Acting Head of the Department of
Political Science
Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: 0000-0002-9395-3761

vitaliy.lytvyn@lnu.edu.ua

Назар Демченко,

магістр,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Nazar Demchenko,

master student,
Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: 0009-0008-7740-072X

nazar.demchenko@lnu.edu.ua

Анотація. У статті зроблено порівняльний аналіз ефектів напівпрезиденталізму в умовах політичного транзиту, криз та війн із фокусом на молодих державах з гібридними політичними режимами. Напівпрезиденталізм розглядається як гетерогенна система правління, що поєднує всенародно обраного президента та уряд, який є колективно відповідальним хоча би перед парламентом, і може виявлятися як у президентсько-парламентському або прем'єр / парламентсько-президентському, так і в президентіалізованому, парламентаризованому чи збалансованому варіантах. Дослідження демонструє, що взаємодія ендогенних інституційних факторів та екзогенних шоків, таких як війни, конфлікти і кризи, суттєво впливає на політичну стабільність, рівень демократії і соціально-економічний розвиток. З одного боку, напівпрезиденталізм забезпечує гнучкість і потенційну стабільність у періоди розділеного правління, але, з іншого боку, конфлікти між президентом, прем'єр-

міністром і парламентом, посилені кризовими обставинами, можуть спричинити персоналізацію влади, уповільнювати демократичний транзит та підвищувати ризики автократизації. На основі порівняльного аналізу кейсів та використання даних про політичні режими (проекти "Freedom in the World", "Polity") й збройні конфлікти ("Correlates of War", "Major Episodes of Political Violence") сформовано методологічну рамку, що дозволила оцінити ефективність типів напівпрезиденталізму в умовах криз та війн. Результати демонструють, що за умов чіткого розподілу

*Дослідження підготовлено в рамках угоди (від 1 жовтня 2024 р.) з Центром управління та культури в Європі (GCE-HSG) при Університеті Санкт-Галлена (Швейцарія) як частину проекту "Prospects and Risks of Semi-Presidentialism in Conditions of Democratic Transition, Turbulence, and War: Quantitative and Statistical Comparative Analysis".

повноважень система може ефективно функціонувати навіть у кризові періоди, тоді як у випадках концентрації влади президентом це також можливо, проте спостерігається погіршення демократичних показників. Висновки є релевантними для практичних рекомендацій стосовно конституційного дизайну, реформування міжінституційних відносин та посилення демократичної стабільності в країнах із незавершеним політичним транзитом та напівпрезидентською системою.

Ключові слова: напівпрезиденталізм, політичний транзит, гібридні режими, війни, кризи, демократія, автократизація, дуалізм виконавчої влади, міжінституційні відносини, політична стабільність.

Effects of Semi-Presidentialism in Times of Political Transition, Crises, and Wars: A Comparative Analysis

Abstract. The article provides a comparative analysis of the effects of semi-presidentialism in conditions of political transition, crises, and wars, with a focus on nascent states with hybrid political regimes. Semi-presidentialism is considered as a heterogeneous system of government that combines a popularly elected president and a government that is collectively responsible at least to the parliament, and can manifest in either president-parliamentary or premier / parliamentary-presidential forms, as well as in presidentialized, parliamentarized, or balanced variants. The study demonstrates that the interaction of endogenous institutional factors and exogenous shocks, such as wars, conflicts, and crises, significantly affects political stability, the level of democracy, and socio-economic development. On the one hand, semi-presidentialism provides flexibility and potential stability during periods of divided government, but, on the other hand, conflicts between the president, prime minister, and parliament, exacerbated by crisis circumstances, may lead to the personalization of power, slow down democratic transition, and increase the risks of autocratization. Based on a comparative analysis of cases and the use of data on political regimes (the "Freedom in the World" and "Polity" projects) and armed conflicts ("Correlates of War," "Major Episodes of Political Violence" projects), a methodological framework was developed that allowed assessing the effectiveness of types of semi-presidentialism under conditions of crises and wars. The results show that under conditions of a clear distribution of powers, the system can function effectively even during crisis periods, whereas in cases of power concentration in the president, this is also possible, but a deterioration of democratic indicators is observed. The conclusions are relevant for practical recommendations regarding constitutional design, reform of inter-institutional relations, and strengthening democratic stability in countries with unfinished political transitions and semi-presidential systems.

Keywords: semi-presidentialism, political transition, hybrid regimes, wars, crises, democracy, autocratization, executive dualism, inter-institutional relations, political stability.

Постановка проблеми. Світовий порядок кінця XX – початку XXI століття перебуває у стані зростаючої турбулентності: збільшення кількості воєн, затяжні демократичні / політичні транзити, автократичні відкати, кризи

і загалом політична нестабільність. Особливу увагу в цьому контексті потребують держави, подібні до України, зокрема з незавершеним політичним транзитом, гібридними режимами, напівпрезидентською системою правління і в стані війни. Для таких країн актуальним є питання політичної стабільності, ефективності і демократичного поступу, особливо в умовах екзогенних шоків (війни, кризи, конфлікти, геополітична невизначеність), що суттєво впливають на функціонування інституційної архітектури та ендогенні політичні й соціально-економічні фактори розвитку держав. Попри значну кількість теоретичних праць й емпіричних свідчень стосовно впливу політичного дизайну на траєкторії розвитку, дослідження ефективності напівпрезиденталізму і його різних моделей в умовах криз, війн і політичної невизначеності залишається недостатньо опрацьованим, щонайбільше в молодих державах з гібридними режимами в умовах політичного транзиту. Адже політична наука типово зосереджує свою увагу на ендогенних й інституційних факторах – конфігураціях взаємодії політичних інститутів усередині системи, – нехтуючи позаінституційними екзогенними обставинами, що теж впливають на функціонування і стабільність напівпрезиденталізму. Відповідно, актуальність зазначеної проблематики полягає в потребі комплексного аналізу – й інституційних, і позаінституційних факторів (взаємодії ендогенних й екзогенних акторів) – задля розуміння умов, у яких напівпрезиденталізм (та його різні типи) сприяє чи перешкоджає демократизації і соціально-економічному розвитку молодих транзитних держав із гібридними режимами, головню в умовах криз та війн.

Мета. З огляду на це, метою дослідження є порівняльний аналіз особливостей та ефективності різних типів напівпрезиденталізму в умовах екзогенних шоків (зокрема воєн), які переживаються молодими транзитними державами з гібридними політичними режимами, з прицілом на виявлення закономірностей демократизації або автократизації в таких умовах.

Завдання. Враховуючи поставлену мету, особливу увагу в статті приділено інституційним характеристикам напівпрезиденталізму (типу відповідальності уряду, характеру дуалізму виконавчої влади) та їхній взаємодії із позаінституційним факторами (кризи та війни). Відповідно, основними завданнями дослідження було визначено: проаналізувати і систематизувати теоретичні підходи до типології систем правління й особливостей напівпрезиденталізму; вивчити вплив екзогенних факторів (війна, конфлікти, кризи) на функціонування напівпрезиденталізму та його типів; сконструювати методологічну базу задля порівняльного аналізу (критерії вибору країн, індикатори); провести порівняльний (зокрема статистичний) аналіз впливу різних типів напівпрезиденталізму на політичну стабільність, рівень демократії і соціально-економічний розвиток в умовах екзогенних факторів та шоків; у підсумку, сформулювати аналітичну рамку для оцінювання ефективності напівпрезиденталізму в кризових умовах, яка може бути застосована в тій чи іншій відповідній державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У політичній компаративістиці системи правління класифікуються переважно за дихотомічною або трихотомічною

моделями, однак напівпрезиденталізм тривалий час або ігнорувався, або вважався різновидом інших систем правління – президенталізму або парламентаризму [Daly, 2003; Eaton, 2002; Elgie, 2005 ; Krouwel, 2003; Lijphart, 1997; Linz, 1990a; Linz, 1990b]. Однак завдяки працям М. Дюверже [Duverger, 1980], Дж. Сарторі [Sartori, 1994; Sartori, 1995], Р. Елгі [Elgie, 1999; Elgie, 2004; Elgie, 2005], Т. Седеліуса [Sedelius, 2006] та цілої низки інших вчених напівпрезиденталізм набув статусу окремого типу системи правління, що все частіше розглядається як специфічна і гетерогенна форма інституційної і політичної організації політичної влади в державі. Зокрема, найбільш уживаним класифікаційним інструментом для розмежування інституційних і політичних дизайнів вважається модель Р. Елгі, яка базується на способі обрання президента та суб'єкті колективної відповідальності уряду. Такий підхід дозволяє чітко розрізнити парламентаризм, президенталізм і напівпрезиденталізм як системи правління за формально-правовими критеріями [Elgie, 1998]. Напівпрезиденталізм за цією логікою визначають як конституційну модель, в якій президент обирається всенародним голосуванням на певний фіксований термін, а уряд (на чолі із прем'єр-міністром) є колективно відповідальним і може бути відправлений у відставку хоча б парламентом (а можливо і парламентом, і президентом, що також відповідатиме логіці напівпрезиденталізму), що породжує дуалізм виконавчої влади і створює або ж принаймні може створювати різні ризики та перспективи із погляду ефектів напівпрезиденталізму – в контексті ендегенних й екзогенних факторів. Розвиваючи цю логіку, різні науковці виділили різні типи і навіть різні алгоритми типологізації напівпрезиденталізму як доволі гетерогенної системи правління [Lytvyn, 2020], яка може зумовлювати різні ефекти залежно від внутрішніх і зовнішніх характеристик політичного й інституційного середовища. Зокрема, Р. Елгі, визначаючи природу політичного лідерства, поділяє напівпрезидентські системи на президенціалізовані, збалансовані та парламентаризовані [Elgie, 2011]. Своєю чергою, М. Шугарт та Дж. Кері запропонували поділ напівпрезидентських систем на президентсько-парламентські та прем'єр / парламентсько-президентські [Shugart & Carey, 1992], а інші дослідники [Lytvyn & Romanuk, 2021; Skach, 2007] – типології, котрі враховують партійну належність президентів та прем'єр-міністрів, партійний склад урядів, композицію парламентів та особливості і динаміку дуалізму виконавчої влади (виділивши системи уніфікованої більшості, уніфікованої меншості, розділеної більшості та розділеної меншості).

Як наслідок, оцінка ефективності напівпрезиденталізму – на тлі його типів і гетерогенності – стала дуже неоднозначною, особливо в умовах політичного транзиту передусім у молодих державах. З одного боку, М. Дюверже [Duverger, 1980] та Дж. Сарторі [Sartori, 1994, с. 121–140] вважали цю модель гнучкою і придатною до управління в умовах розділеної більшості (когабітації), пропонуючи її як більш стабільну альтернативу президенталізму і більш практичну – парламентаризму. З іншого боку, Х. Лінц [Linz 1994], А. Степан та А. Сулейман [Stepan & Suleiman, 2001] акцентували увагу на ризиках інституційної та політичної

конкуренції між президентом і прем'єр-міністром, що особливо небезпечно для молодих транзитних країн. Тим часом, Р. Елгі [Elgie, 2010] зауважив, що розділене правління не завжди веде до автократизації, а тому запропонував аналіз ефектів типів напівпрезиденталізму у прив'язці до рівня демократії. Підтвердження цьому знаходимо й у дослідженнях Р. Елгі, Я. МакМенаміна і С. Моестрап, які аргументували, що президенціалізовані і збалансовані (особливо президентсько-парламентські) типи напівпрезиденталізму частіше асоціюються з погіршенням демократичних показників, особливо у молодих державах, ніж парламентаризована (особливо прем'єр / парламентсько-президентська) модель цієї системи правління [Elgie, 2007; Elgie & McMenamin, 2008; Moestrup, 2007]. Загалом можемо дійти висновку, що гетерогенний напівпрезиденталізм може генерувати різні ефекти, зокрема щодо розвитку демократії та ризиків автократії тощо, тим паче у гібридних політичних режимах. Водночас більшість наявних досліджень та зроблених на їхній основі висновків зосереджуються на ендогенних факторах, нехтуючи впливом екзогенних шоків (воєн, конфліктів, криз). Особливо це стосується напівпрезидентських держав з гібридними режимами і в затяжному політичному транзиті, як-от Грузія, Молдова, Україна. Відповідно, це свідчить про необхідність ширшого підходу до аналізу, котрий враховує не лише інституційні й ендогенні параметри і фактори [Lytvyn, 2023], а й екзогенні виклики, які істотно впливають на ефективність напівпрезиденталізму і його різних типів – унаслідок несприятливих соціальних й економічних умов, геополітичних протиріч, значних шоків і потрясінь у формі війн / збройних конфліктів і загалом криз.

Виклад основного матеріалу. У сучасній політичній науці, як вказано вище, не існує єдиної позиції щодо ефективності напівпрезиденталізму та його впливу на демократичний перехід чи автократизацію. Це пов'язано із високою гетерогенністю напівпрезидентської системи правління, яка формується під впливом як ендогенних, так і екзогенних факторів. Ускладнюється аналітична ситуація і різноманітними контекстами апробування й порівняльного аналізу напівпрезиденталізму, зокрема регіоном або частиною світу, стартовими умовами вибору і практикування системи правління, політичними традиціями, попереднім і чинним політичним режимом, історією і віком держави тощо. На особливу увагу заслуговують транзитні молоді держави з гібридними режимами, де вплив напівпрезиденталізму в умовах війни і криз залишається досі недостатньо дослідженим у порівняльному аспекті – хоча б на тлі дослідження властивостей міжінституційних і політичних відносин. Тому у подальшому аналізі розглядаються як ендогенні, так і, головню, екзогенні фактори функціонування напівпрезиденталізму та його ефективності й стабільності в умовах політичного транзиту в молодих державах із гібридними режимами. Особливо наголошується на тому, як вказані фактори впливають на динаміку політичного транзиту – зокрема, чому окремі країни не можуть стати стабільними демократіями. Інакше кажучи, у фокусі – запитання про те, чому в умовах

напівпрезиденталізму в гібридних транзитних молодих державах " усе не так просто".

Це дуже релевантне та, практично, важливе запитання, оскільки країн, які задовольняють такі аналітичні вимоги й індикатори, сьогодні у світі все ще є або і раніше було доволі багато. Зокрема, з одного боку чи загалом, відомо чимало чинних або історичних кейсів напівпрезиденталізму (зокрема Боснія і Герцеговина, Камерун, Малі, Молдова, Північна Македонія, Сербія, Тайвань, Україна, Чорногорія, меншою мірою Болгарія, Румунія та Хорватія, раніше Веймарська республіка у Німеччині, Вірменія, Грузія, Туреччина, Югославія тощо), в котрих політичний транзит не завершений або навіть "ніколи незавершуваний" і політичні режими котрих уже тривалий час й досі є (або раніше були) гібридними із будь-яких причин, зокрема неодмінно ендегенних – політичних і міжінституційних відносин тощо. З іншого боку чи окремішньо, з-поміж таких держав є або раніше було чимало випадків (наприклад, різного часу Азербайджан, Вірменія, Гаїті, Грузія, Ємен, Камерун, Малі, Мозамбік, Молдова, Сербія / Югославія, Україна, Хорватія, Чад, Шрі-Ланка тощо), які одночасно характеризуються або раніше характеризувалися війнами, конфліктами, кризами і загалом екзогенними шоками. Все це означає, що попри багато ризиків і недоліків напівпрезиденталізму усе ж вибирають – з розрахунку на гнучкість, якої бракує президенталізму, та відносно вищу стабільність, якої може не вистачати парламентаризму, а також із мотивів й інтересів політичних лідерів тощо. Дуже часто найскладніші причини вибору і найскладніші опції напівпрезиденталізму трапляються саме в молодих транзитних державах з гібридними режимами. Саме на цьому тлі й виформовується актуальність і доцільність виявити, дослідити та структурувати ефекти напівпрезиденталізму в контексті поєднання декількох умов – молодих транзитних держав, гібридних політичних режимів, криз і війн за участі цих держав, між ними або у них.

Екзогенні фактори – соціально-економічні умови, геополітичні, міждержавні й національні суперечності, війни і збройні конфлікти, інші позаінституційні фактори – суттєво впливають на напівпрезиденталізм, посилюючи переважно негативні (хоч, можливо, і позитивні) ефекти та ускладнюючи його функціонування у взаємодії з ендегенними факторами й політико-інституційними відносинами. Це припущення є релевантним, оскільки багато молодих транзитних напівпрезидентських держав із гібридними режимами перебували або перебувають у стані воєн та конфліктів, зумовлених соціально-економічними потрясіннями чи етнічними, мовними, релігійними та геополітичними протиріччями тощо. Отже, війни, екзогенні шоки та умови турбулентності в таких країнах можуть як погіршувати, так і покращувати ознаки функціонування напівпрезиденталізму: вони здатні спричиняти персоналізацію влади та гальмувати демократичний транзит або ж, навпаки, стимулювати його розвиток. Подібні висновки щодо негативного впливу кризових екзогенних факторів на функціонування напівпрезиденталізму простежуємо у дослідженні Т. Седеліуса, О. Машталер і Т. Рауніо [Sedelius et al., 2024]. Автори констатують процес персоналізації і президенціалізації влади в

Україні на тлі повномасштабної російсько-української війни, розпочатої у 2022 р. Вони підкреслюють, що Україна ввійшла у війну (як і в 2014–2021 рр.) в інституційній та політичній конфігурації збалансованого напівпрезиденталізму, де повноваження президента та прем'єр-міністра у внутрішній, зовнішній і оборонній політиці частково перетиналися та були сумірними. Водночас, у 2019–2021 рр. президент уже суттєво переважав прем'єр-міністра й уряд завдяки ендогенним факторам – всенародній легітимності та унікальній (в Україні) однопартійній підтримці у парламенті. Початок повномасштабної війни й запровадження воєнного стану, як екзогенні фактори, ще більше посилили владу президента, адже він отримав майже повний контроль над внутрішньою та зовнішньою політикою й діяльністю уряду, часто знецінюючи роль парламенту й оминаючи процедурні норми. З одного боку, це було необхідним для підтримки обороноздатності і консолідації держави, проте, з іншого – завдало суттєвої шкоди демократії: показники демократичного розвитку погіршилися, політичний транзит демократичного фактично зупинився, а ризики автократизації зросли, що ускладнило перспективи подальшої демократизації після війни. На відміну від суто негативних сценаріїв, у низці країн екзогенні кризи мали й відносно позитивний вплив на напівпрезиденталізм. Так, у Грузії та Молдові (частково у Вірменії, Сербії та Хорватії) дискурс війни також супроводжувався посиленням президентської влади та персоналізацією, однак ці держави уникнули повної автократизації та навіть досягли значно вищих рівнів демократичності під час або після конфліктів. Подібний висновок робить Х.-Т. Ян, аналізуючи напівпрезидентський Тайвань у період пандемії Covid-19: науковець стверджує, що за умов чіткого розподілу повноважень між президентом і прем'єр-міністром система здатна ефективно діяти у кризових обставинах [Yan, 2023]. Отже, напівпрезиденталізм може виступати як ризиковим, так і доволі ефективним інструментом демократизації у кризові чи посткризові періоди екзогенного типу та періоди невизначеності й турбулентності.

У нашому дослідженні найвиразнішим виявом турбулентності і невизначеності є ситуація, коли молода транзитна держава із гібридним політичним режимом та напівпрезидентською системою, маючи несприятливі умови міжінституційних відносин, демократичних трансформацій й інших ендогенних факторів, "входить" у кризове екзогенне середовище, зумовлене несприятливою міжнародною ситуацією, насамперед війною чи збройним конфліктом. Головний ризик такої ситуації полягає в тому, що криза постає загрозою основним цінностям або життєвим функціям соціальної системи, яка вимагає термінових коригувальних дій в умовах глибокої невизначеності [Boin & `T Hart, 2012]. Найімовірніше, це відбувається тоді, коли держава опиняється у внутрішньо- чи міждержавній війні або збройному конфлікті, що істотно впливає на функціонування напівпрезиденталізму в транзитних країнах з гібридними режимами. У таких умовах держави хочуть максимально централізувати ресурси та політичний процес, що є логічним і виправданим, але водночас сприяє персоналізації влади

(президентіалізації чи прем'єризції). У кризових ситуаціях політична еліта та суспільство зазвичай гуртуються навколо ключового лідера – президента або прем'єр-міністра. Це є виправдано з огляду на потребу швидкого реагування й ефективного розподілу ресурсів. Однак така концентрація влади часто веде до погіршення демократичних показників і ризику автократизації, що особливо небезпечно для напівпрезидентських систем у країнах з незавершеним політичним транзитом та гібридними режимами. Отже, війна або збройний конфлікт як вияв турбулентності та невизначеності актуалізує проблематику як інституційного дизайну (ендогенних факторів), так і екзогенних позаінституційних факторів функціонування напівпрезиденталізму, особливо в умовах політичного транзиту і гібридного режиму. При цьому, війна є вужчим поняттям, яке входить у категорію збройного конфлікту, але вирізняється масштабами бойових дій та впливом на міжнародне середовище. Враховуючи все це, для емпіричної частини дослідження найбільш доцільним є використання поняття "збройний конфлікт", адже воно універсальніше й охоплює більше випадків. Водночас ми трактуємо його як складову ширшої категорії кризи: збройні конфлікти виступають каталізаторами криз, які разом з іншими факторами формують ознаки турбулентності і невизначеності напівпрезиденталізму в умовах політичного транзиту.

Як уже зазначалося, кількісний і статистичний порівняльний аналіз ефектів напівпрезиденталізму в умовах політичних переходів і турбулентності зосереджений на молодих транзитних державах із гібридним режимом та напівпрезидентською системою (ендогенна рамка дослідження), які потрапляють у кризове екзогенне середовище, передусім спричинене збройним конфліктом (екзогенна рамка). Для здійснення такого порівняльного аналізу ми формуємо спеціальний методологічний дизайн. З цього приводу вище вже було детально розглянуто сутність і варіативність систем правління, особливу увагу приділено напівпрезиденталізму як окремому типу. Було окреслено його гетерогенність і узагальнено наукові дані, що свідчать як про позитивні, так і про негативні його ефекти для демократії та політичного транзиту. Спираючись на це теоретичне підґрунтя, надалі кількісний і статистичний порівняльний аналіз здійснюватиметься з використанням трихотомічного підходу до класифікації всіх систем правління на президентські, напівпрезидентські та парламентські [Elgie, 1998]. Напівпрезиденталізм розглядатиметься також крізь призму класифікацій [Shugart & Carey, 1992; Elgie, 2011], тому для аналізу буде відібрано саме випадки президентсько-парламентського й прем'єр / парламентсько-президентського різновидів, а також президентіалізованого, парламентаризованого та збалансованого типів напівпрезиденталізму.

Додатково всі аналітичні випадки – з політичного й інституційного погляду – буде проаналізовано на предмет рівня конфліктності / конфліктогенності між гілками влади та у системі дуалізму виконавчої влади, неодмінно властивого для кожної країни із напівпрезидентською системою правління. Варто наголосити, що у наявній науковій літературі бачимо достатньо спроб і методик реалізації

вимірювання ступеня конфліктів / конфліктності поміж президентами та прем'єр-міністрами (так званих "внутрішньо виконавчих конфліктів") з погляду врахування фактичних і політико-поведінкових аспектів міжінституційних відносин у напівпрезидентських системах, зокрема авторства О. Процика [Protsyk, 2005; Protsyk, 2006] і Т. Седеліуса [Sedelius & Ekman, 2010; Sedelius & Mashtaler, 2013]. Тим не менше, такі методики стосуються виключно аспектів відносин між президентами і прем'єр-міністрами, ігноруючи при цьому роль парламентів, які є достатньо важливим інститутом у напівпрезидентських країнах в умовах турбулентності та невизначеності. Тож дещо доцільніше вимірювати можливу конфліктність у системі дуалізму виконавчої влади ("президент – уряд / прем'єр-міністр"), тим самим додатково звертаючись загалом до конфліктів/конфліктності у трикутнику "президент – уряд / прем'єр-міністр – парламент" за допомогою визначення і врахування фактичних типів, фаз чи сценаріїв напівпрезиденталізму, індикатори яких були запропоновані С. Скач [Skach, 2007], В. Литвином і А. Романюком [Lytvyn & Romanuk, 2021] й описані вище. Це означає, що шість можливих фактичних типів і фаз напівпрезиденталізму – системи повністю уніфікованої більшості, частково уніфікованої більшості, повністю уніфікованої меншості, частково уніфікованої меншості, розділеної більшості та розділеної меншості – відповідно визначають інтенсивність і рівень конфліктів (у такому ж порядку – від меншого до більшого) між гілками влади та в системі дуалізму виконавчої влади. Саме використання відповідної методології і логіки є, на нашу думку, релевантним для завдань і кейсів дослідження, бо зазначені типи, фази чи сценарії напівпрезиденталізму пояснювальні і сумірні з рівнями конфліктів в інших дослідженнях.

Своєю чергою, гібридність політичного режиму та рівень демократизації (чи автократизації) у кожній аналізованій напівпрезидентській країні, що перебуває в політичному транзиті, визначатимуться на підставі порівняльних оцінок і категоризацій у рамках проєктів "Freedom in the World" (FiW) від "Freedom House" та "Polity" від "Center for Systemic Peace". Методологія проєкту "Freedom in the World" вимірює рейтинги політичних прав і громадянських свобод, розподіляючи країни на "вільні", "частково вільні" та "невільні", визнаючи задля цього відповідний бал або ж за 100-бальною, або ж за 7-бальною шкалами (із різним напрямом категоризації рівнів політичних прав та громадянських свобод) [Freedom House, n.d.]. Проєкт "Polity" же, своєю чергою, спирається на більшу кількість та розмаїтіші індикатори, зокрема такі, як механізми рекрутування виконавчої влади, рівень конкуренції в ході рекрутування політичної влади, ступінь відкритості при рекрутуванні влади, обмеження виконавчої влади, механізми регулювання політичної участі, змагальність політичної участі. Порівняльна оцінка політичним режимам держав тут присвоюється за шкалою від –10 до +10 балів. Так, проєкт "Polity" категоризує демократії (від +6 до +10), закриті й відкриті анократії (гібридні режими) (від –5 до +5) та автократії (від –6 до –10), а також "країни, які не відбулися" [Marshall & Gurr, 2020]. В дослідженні метрика цих двох проєктів буде використовуватися одночасно та доповнювано, зокрема для

отримання ширшої вибірки й інформації щодо політичних режимів у визначених напівпрезидентських країнах. Очевидно, що до уваги братимуться виключно ті держави, які за означеними проектами належать до категорій "частково вільних" країн та закритих / відкритих анократій, адже саме ці категорії типово чи хоча би найчастіше релевантні концепту гібридного політичного режиму.

Наступним індикатором вибору і структуризації аналітичних кейсів визначено те, що відібрана напівпрезидентська країна з гібридним режимом повинна "входити" у кризове зовнішнє середовище внаслідок несприятливої обстановки, найперше зумовленої війною чи загалом збройним конфліктом. Відповідно, рамки збройних конфліктів / війн тут окреслено згідно з визначеннями і теоретизаціями, викладеними вище у дослідженні. Своєю чергою, необхідні випадки війн / збройних конфліктів тут запропоновано відбирати з допомогою таких проектів, що займаються саме колекціонуванням та структуризацією різних типів збройних зіткнень і протистоянь, як "Correlates of War Project" [Correlates of War Project, n.d.] та "Major Episodes of Political Violence" від Center for Systemic Peace [Center for Systemic Peace, n.d.]. Окрім цього, вибірка включає не лише "активні" збройні протистояння, а й низку "заморожених" і "неактивних" збройних конфліктів / війн. Причому "заморожені" конфлікти ми розуміємо як ситуації, коли "насильство було припинене, але глибинні інтереси колишніх ворогуючих сторін ні не вщухли, ні не були вирішені" [Perry, 2009]. У такому разі, включення "заморожених" конфліктів у вибірку є доцільним та логічним рішенням, адже навіть попри те, що конфлікт "зупинено", він все одно є чи може бути причиною турбулентності, невизначеності та нестабільності у державі.

Враховуючи все це, наша аналітична база даних включає низку як поточних, так і історичних кейсів, зокрема таких, як Камерун (2017–2024), Чад (2005–2010), Малі (2012–2022), Мозамбік (2017–2024), Азербайджан (1990–1995), Вірменія (1990–2018, Хорватія (1991–1995), Грузія (2004–2024), Молдова (1991/1994–2024), Росія (1994–1996, 1999–2000), Україна (2014–2024), Ємен (1995–2011), Шрі-Ланка (1983–2009), Гаїті (2020–2024). Кожна із означених країн станом на відповідний вказаний час перебувала / перебуває в збройному конфлікті / війні, мала / має гібридний політичний режим і апробувала / апробує напівпрезиденталізм. При цьому, крайньою часовою рамкою для дослідження та виокремлених кейсів визначено грудень 2024 року.

Врешті, кількісний і статистичний порівняльний аналіз перспектив та ризиків напівпрезиденталізму в умовах демократичних переходів і турбулентності буде виконуватися не тільки із огляду на ендогенні та екзогенні фактори політичного чи суміжного характеру, але й на деякі соціально-економічні показники розвитку держав, які можуть бути допоміжними у поясненні тих чи інших процесів і зв'язків. З огляду на це, задля вимірювання соціально-економічного розвитку у визначених напівпрезидентських країнах застосовуватимуться традиційні показники, такі як ВВП (на душу населення) й індекс нерівності розподілу доходів Джині. Також до уваги будуть братися показники індексу людського розвитку (HDI) [United Nations Development Programme, n.d.], дані

проєкту "Worldwide Governance Indicators" (WGI) [World Bank Group, n.d.], зокрема індикатора урядової ефективності (GE), а також показники індексу економічної свободи у світі від The Fraser Institute [The Fraser Institute, n.d.].

Саме на цій підставі всі відібрані для дослідження країни і зібрані на основі вказаних вище проєктів дані дадуть змогу статистично порівняти та скорелювати між собою широкий масив показників, забезпечивши належну валідність і широту якісного, але передусім кількісного та статичного аналізу. Крім того, це дозволить верифікувати гіпотезу дослідження, яка на підставі вказаних теоретичних засновків та методологічних принципів і припущень стосується з'ясування й перевірки того, чи приводить і до чого саме усереднено приводить кожний тип напівпрезиденталізму (в рамках різних категоризацій) у випадку транзитних молодих державах з гібридними режимами в умовах турбулентності і збройних конфліктів. Припущення полягає у тому, що, з одного боку (перша категоризація напівпрезиденталізму), президентсько-парламентські системи характеризуються меншим рівнем демократії (чи більшим рівнем автократії) і меншим рівнем конфліктів / конфліктності як у системі дуалізму виконавчої влади ("президент – уряд / прем'єр-міністр"), так і загалом у трикутнику "президент – уряд / прем'єр-міністр – парламент" тощо, ніж прем'єр / парламентсько-президентські системи; з іншого боку (друга категоризація напівпрезиденталізму), президенціалізовані та збалансовані напівпрезидентські системи ймовірно будуть частіше стикатися із погіршенням демократичних (автократизацією) та соціально-економічних показників під час війн і періодів турбулентності, ніж парламентаризовані системи у тих же самих умовах, хоча й президенціалізований напівпрезиденталізм буде позначатись меншими міжінституційними конфліктами (більшою стабільністю), ніж парламентаризований і, особливо, збалансований напівпрезиденталізм. Загалом же зібрані у ході дослідження дані повинні допомогти з'ясувати, як за різних типів напівпрезиденталізму молоді держави з гібридними режимами і в політичному транзиті рухаються до демократизації або що для них є основним тригером розвороту в напрямі до автократизації, коли такі держави стикаються з екзогенними шоками, збройними конфліктами / війнами тощо.

Зібрані і систематизовані статистичні дані стосовно вибраних аналітичних індикаторів демонструють доволі цікаві результати, на підставі яких можна виділити певні особливості і навіть тенденції. Так, якщо звернути увагу на соціально-економічні показники, представлені й описані вище, то можна помітити, що молоді транзитні напівпрезидентські країни здатні показувати певне економічне зростання і покращення соціально-економічної ситуації навіть у періоди війн, збройних конфліктів і загалом екзогенних шоків. Якщо специфічніше, то у переважній більшості країн з аналітичної вибірки спостерігаємо покращення ВВП (на душу населення), індексу людського розвитку (HDI), індексу економічної свободи, а також зниження індексу нерівності розподілу доходів Джині. Разом із цим, неодмінно треба зважити на те, що динаміка соціально-економічних показників у деяких аналізованих напівпрезидентських країнах не є або ж не була стабільною і подеколи погіршувалася за певний проміжок часу. Аналогічну

тенденцію також демонструють індикатори та індекси демократії (або автократії) згідно з проєктами "Freedom in the World" та "Polity", які виявляють значні коливання й динаміку, але усереднено погіршення показників демократичності різних типів політичних режимів у більшості країн із вибірки (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Усереднені ефекти напівпрезиденталізму в молодих транзитних країнах з гібридними політичними режимами до і після війн, збройних конфліктів або інших екзогенних шоків: узагальнення

Індикатори (усереднені дані)	Напівпрезиденталізм		
	Початок війни / шоку	Кінець війни / шоку	В цілому
WGI (GE)	-0,75	-0,72	-0,50
Індекс Джині	37,4	34,7	34,5
ВВП (на душу нас.)	\$1426	\$2890	\$1848
Економічна свобода	5,73	5,86	6,18
HDI	0,565	0,621	0,625
Проєкт FiW	4,53	4,84	4,32
Проєкт "Polity"	2,00	3,00	3,16
Рівень/тип конфлікту	Система частково уніфікованої більшості	Система частково уніфікованої більшості	Система повністю уніфікованої більшості

*Укладено авторами на основі даних Freedom House.

Водночас з огляду на те, що напівпрезиденталізм є гетерогенним інституційним дизайном, нас окремо цікавить передусім аналіз і порівняння соціально-економічних та політичних / демократичних показників у розрізі різних категоризацій і типів напівпрезиденталізму. Як усереднено видно із табл. 2, у випадку класифікації (або категоризації 1) напівпрезиденталізму за формалізованими індикаторами, зокрема з приводу суб'єктів (виключно парламенту або й додатково президента) колективної відповідальності уряду та прем'єр-міністра, прем'єр / парламентсько-президентські системи в середньому характеризуються відносно або значно кращими результатами, ніж президентсько-парламентські системи. Тільки індикатор урядової ефективності (GE) у рамках проєкту "Worldwide Governance Indicators" (WGI) є однаковим або ж сумірним для двох типів напівпрезиденталізму у рамках категоризації 1. Цікавим є і те, що президентсько-парламентські системи здебільшого виявляються / виявлялись як фази, сценарії чи конфігурації систем повністю уніфікованої більшості, а натомість прем'єр / парламентсько-президентські системи – як фази, сценарії чи конфігурації систем частково уніфікованої більшості, а тому перші – як бодай частково менш конфліктні і більш стабільні, ніж другі.

Таблиця 2.

Усереднені ефекти різних типів напівпрезиденталізму в молодих транзитних країнах з гібридними політичними режимами в умовах війн, збройних конфліктів або інших екзогенних шоків: категоризація

Індикатори (усереднені дані)	Типи напівпрезиденталізму		
	Категоризація 1		
	Президент-парламентаризм	Прем'єр-президенталізм	
WGI (GE)	-0,50	-0,50	
Індекс Джині	37,4	32,4	
ВВП (на душу нас.)	\$1230	\$2732	
Економічна свобода	5,88	6,47	
HDI	0,610	0,645	
Проект FiW	4,76	4,40	
Проект "Polity"	2,34	4,17	
Рівень / тип конфлікту	Система повністю уніфікованої більшості	Система частково уніфікованої більшості	
Індикатори (усереднені дані)	Категоризація 2		
	Президенціалізований	Збалансований	Парламентаризований
	WGI (GE)	0,41	-0,02
Індекс Джині	35,4	33,0	-
ВВП (на душу нас.)	\$1737	\$2197	\$1282
Економічна свобода	5,98	6,81	6,27
HDI	0,590	0,706	0,668
Проект FiW	4,52	3,85	3,93
Проект "Polity"	2,34	4,75	5,40
Рівень / тип конфлікту	Система повністю уніфікованої більшості	Система частково уніфікованої більшості	Система частково уніфікованої більшості

*Укладено авторами.

Своєю чергою, у випадку класифікації (категоризації 2) напівпрезиденталізму за формалізованими та фактичними індикаторами, головню враховуючи природу і джерело політичного лідерства в політичній системі, можна простежити, що усереднено та різнофакторно найкращі показники (як це не було би парадоксально з погляду відомих політичній науці ідей і висновків) мають країни зі збалансованим типом напівпрезиденталізму. Парадоксальність у тому, що саме такий різновид напівпрезиденталізму деякі вчені [Elgie, 1999; Sedelius, 2006] трактують як найгірший і найменш інституційно й політично стабільний сценарій із погляду регулярного процесу. Тому в умовах війн і збройних конфліктів збалансований напівпрезиденталізм мав би демонструвати ще гірші результати, проте це спростовано бодай нашими усередненими підрахунками. На противагу, країни з парламентаризованим типом напівпрезиденталізму, які класично сприймаються як найефективніший і найбільш демократичний зразок напівпрезидентського дизайну, в умовах війн, збройних конфліктів і загалом екзогенних шоків, натомість, випереджають президенціалізовані та збалансовані типи лише за показниками саме демократичності, але зовсім не за показниками розвитку. У контексті інтенсивності та рівня конфліктів / конфліктності відносин

між інститутами влади президенціалізовані типи типово належать / належали до менш конфліктної та більш стабільної фази, сценарію чи конфігурації системи повністю уніфікованої більшості, а, натомість, збалансовані й парламентаризовані типи – до дещо більш конфліктної і менш стабільної системи частково уніфікованої більшості.

У підсумку можна констатувати, що в рамках першої категоризації напівпрезиденталізму (поділу на президентсько-парламентські і прем'єр / парламентсько-президентські типи) прем'єр / парламентсько-президентський тип демонструє кращі показники стосовно демократичності політичних режимів (згідно з означеними вище проєктами) та розвитку економіки, передусім серед індикаторів ВВП та економічної свободи, ніж президентсько-парламентський тип напівпрезиденталізму. Схожі результати спостерігаємо й у випадку аналізу трьох типів напівпрезиденталізму в рамках його другої категоризації – президенціалізованого, збалансованого і парламентаризованого. Можемо бачити, що президенціалізовані випадки напівпрезиденталізму мають у середньому гірші / нижчі політичні / демократичні і соціально-економічні показники, ніж інші типи напівпрезиденталізму. Особливо чітко це простежуємо, якщо порівнювати три типи напівпрезиденталізму щодо показників свободи та демократичності політичних режимів згідно з проєктами "Freedom in the World" (FiW) та "Polity", індикаторів економічної свободи та людського розвитку. Однак найцікавішим тут знову-таки є те, що збалансовані напівпрезидентські системи були на рівні парламентаризованих або ж навіть демонструють більш значущі результати. Так, для прикладу, збалансований напівпрезиденталізм має вищі показники економічної свободи, ніж інші типи напівпрезиденталізму.

Разом з цим, цікаво деталізувати динаміку політичних режимів та рівнів / типів внутрішньо виконавчих / міжінституційних конфліктів у різних категоризаціях і типах напівпрезиденталізму в транзитних країнах з гібридними політичними режимами, а також в умовах турбулентності, війн, збройних конфліктів і загалом екзогенних шоків. Тут якісь однозначні тренди виділити доволі складно, адже і прем'єр / парламентсько-президентські, і президентсько-парламентські опції напівпрезиденталізму дають приблизно сумірну кількість і частку демократичних тенденцій розвитку гібридних політичних режимів. Проте очевидно, що саме президентсько-парламентські системи і конструкції президенціалізованого напівпрезиденталізму найбільше призводять до автократизації гібридних режимів в аналізованій вибірці країн. На противагу, відсотково значно більше тенденцій до демократизації гібридних режимів знаходимо серед збалансованих і передусім парламентаризованих напівпрезидентських систем. Тим не менше, у деяких девіантних випадках збалансовані та президенціалізовані формати системи правління випереджають за часткою демократичніших тенденцій, але поступаються за часткою умовно невизначених і більш автократичних тенденцій. Своєю чергою, у випадку визначення типу і рівня конфліктності отримуємо результати, згідно з якими системи повністю й частково уніфікованої більшості і відтак менші рівні внутрішньо виконавчих / міжінституційних конфліктів (а тому й

більші рівні інституційної стабільності) притаманні саме для президентсько-парламентських і президенціалізованих варіантів напівпрезиденталізму. Натомість системи розділеної більшості та системи розділеної меншості й відтак більші рівні внутрішньо виконавчих / міжінституційних конфліктів (саме тому й менші рівні інституційної стабільності) припадають частіше саме на прем'єр / парламентсько-президентські типи напівпрезиденталізму, зокрема в обрисах збалансованого і парламентаризованого дизайнів. При цьому, війни й загалом збройні конфлікти зазвичай ініціюють країни із тими опціями напівпрезиденталізму, які є менш конфліктними і стабільнішими, й саме вони – у нашій аналітичній вибірці – найчастіше трапляються серед молодих транзитних напівпрезидентських країн в умовах екзогенних шоків.

Усе це в підсумку дає підстави стверджувати, що прем'єр / парламентсько-президентські, з одного боку, та парламентаризовані й збалансовані, з іншого боку, типи напівпрезиденталізму в молодих транзитних країнах із гібридними режимами в умовах війн, збройних конфліктів і загалом екзогенних шоків демонструють значно кращі соціально-економічні та політичні / демократизаційні показники і результати, ніж, відповідно, президентсько-парламентські і президенціалізовані типи. У той же час, потрібно відмітити, що в цілому відмінності між результатами різних опцій не є значущими в більшості випадків напівпрезиденталізму, зокрема головно за рахунок спільних проблем розвитку молодих транзитних держав в умовах криз. Але напрям і тенденції динаміки руху з цієї "спільної точки" все-таки є або можуть бути дуже важливими для майбутніх результатів різних кейсів напівпрезиденталізму.

Тому для з'ясування і перевірки такого твердження, яке отримане на підставі статистичних порівнянь, доцільним й актуальним виявилось додаткове проведення кореляційного аналізу щодо параметрів взаємозв'язку соціально-економічних та політичних / демократичних показників у розрізі розмаїтих категоризацій і типів напівпрезиденталізму в країнах з гібридними політичними режимами в умовах війн, збройних конфліктів і загалом екзогенних шоків – як такого, що може дати чіткіші і валідні результати. Попри те, що зібрані, систематизовані і порівняні статистичні дані демонструють достатньо чіткі і цікаві результати й висновки, але увагу також зосереджено на пошуку та аналізі можливих статистично значущих зв'язків між різними типами (і категоризаціями) напівпрезиденталізму, різними рівнями конфліктів відносин між інститутами влади й різними соціально-економічними і політичними аналітичними індикаторами. За наслідками кореляційного аналізу отримано цікаві результати і зв'язки. Так, матриця рангових кореляцій за Спірменом продемонструвала очевидний статистично значущий зв'язок ($p < 0,05$) із-поміж високими / вищими рівнями конфліктів / конфліктності відносин між інститутами влади і високими / вищими показниками демократичності політичного режиму й індексу людського розвитку. На цьому тлі цікавими також виявилися достатньо високі чи вищі показники індексу ефективності урядування серед випадків напівпрезиденталізму

з високим чи вищим рівнем конфліктності відносин між інститутами влади (див. табл. 3).

Разом з цим, можна помітити наявність чітких статистично значущих зв'язків між типами (і категоризаціями) напівпрезиденталізму, з одного боку, та показниками розвитку політичних режимів, з іншого боку. Так, президентсько-парламентський тип напівпрезиденталізму вирізняється значно меншими показниками свободи та демократичності політичних режимів згідно з проектами "Freedom in the World" (FiW) від "Freedom House" та "Polity" від "Center for Systemic Peace" – на відмінну від прем'єр / парламентсько-президентського типу. Подібні результати отримано і під час аналізу трьох типів напівпрезиденталізму у рамках його іншої категоризації. Зокрема, зафіксовано, що президенціалізований тип напівпрезиденталізму виявляє гірші (нижчі) показники розвитку демократії – також згідно із обома дослідницькими проектами, – а натомість рівень демократії зростає разом із парламентаризацією напівпрезиденталізму. Окрім того, парламентаризовані (але навіть і збалансовані) напівпрезидентські системи демонструють вищі соціально-економічні показники, адже саме серед парламентаризованого (й збалансованого) напівпрезиденталізму індикатори людського розвитку та економічної свободи є значно вищими і більш розвиненими, ніж у президенціалізованих системах (див. табл. 3).

Таблиця 3.

Результати рангової кореляції Спірмена між різними типами (та категоризаціями) напівпрезиденталізму (SP), різними рівнями конфлікту та різними соціально-економічними та політичними показниками

<i>Spearman Rank Order Correlations (Data++)</i>							
<i>MD pairwise deleted</i>							
<i>Marked correlations are significant at $p < .05000$</i>							
Змінні	WGI (GE)	HDI	FiW	Polity	Індекс Джині	ВВП (на душу нас.)	Економічна свобода
Конфлікт	-0,187	0,179	-0,153	0,152	-0,125	-0,039	0,013
Категоризація SP 1 (Shugart & Carey)	-0,039	-0,222	0,151	-0,227	0,452	-0,404	-0,219
Категоризація SP 2 (Elgie)	0,146	-0,344	0,320	-0,313	0,182	-0,036	-0,254

*Укладено авторами.

Отже, проаналізовані статистичні дані засвідчують наявність значущих та цікавих кореляційних зв'язків між різними типами / категоризаціями напівпрезиденталізму і різними рівнями конфліктів / конфліктності міжінституційних відносин, з одного боку, а також показниками розвитку політичних режимів та соціально-економічними параметрами розвитку держав, з іншого боку. Зокрема, було продемонстровано, що прем'єр / парламентсько-президентські (згідно із категоризацією 1) парламентаризовані та збалансовані (згідно із категоризацією 2) випадки напівпрезиденталізму є більш успішними

в розвитку демократизаційного процесу і соціально-економічного прогресу під час і після періодів турбулентності, війн, збройних конфліктів і загалом екзогенних шоків. Усе це означає, що отримані результати кореляційного аналізу переважно наслідують загальні статистичні порівняння та висновки, які було викладено вище. Загалом підтверджується гіпотеза, що президенціалізовані типи напівпрезиденталізму менше піддаються і сприяють демократизації та соціально-економічному розвитку в періоди турбулентностей та війн, аніж парламентаризовані та збалансовані типи напівпрезиденталізму. Разом з цим, отримано помітні кореляції між високими / вищими рівнями конфліктів / конфліктності в умовах напівпрезиденталізму і високими/вищими показниками індексів демократичності, людського розвитку, ефективності урядування. Найцікавіше, що збалансовані напівпрезидентські системи, що доволі парадоксально з погляду політичної науки, часто характеризуються результатами на рівні чи навіть вище, ніж парламентаризовані напівпрезидентські системи. Загалом отримані висновки збігаються із усталеною в політичній науці думкою про те, що парламентаризовані напівпрезидентські системи (передусім як прем'єр / парламентсько-президентські системи) є набагато успішнішими в ході демократизації та соціально-економічного розвитку, аніж ті типи напівпрезиденталізму, що характеризуються значним рівнем президенціалізації влади (передусім як президентсько-парламентські системи).

Із погляду аналітичних кейсів і змінних нашого дослідження та статистичного й кореляційного аналізу, отримані висновки потребують додаткового пояснення. Так, каузальність стрімкої автократизації президенціалізованого напівпрезиденталізму в ході або після війн та інших екзогенних шоків видається цілком логічною, адже у більшості випадків таких політичних систем конституційна модель відповідних країн є президентсько-парламентською. А тому в них саме президент має відчутні чи навіть домінуючі повноваження щодо контролю над урядом і навіть парламентом. Очевидно також і те, що в умовах збройних конфліктів, війн і турбулентності саме президент може отримувати значну електоральну і / чи загалом політичну підтримку, особливо на тлі успішних військових дій чи розвитку націоналістичних / патріотичних настроїв. Це, своєю чергою, приводить до гуртування політичних інститутів й акторів довкола постаті глави держави, але створює чи додатково посилює можливості для автократизації політичного режиму у президенціалізованому напівпрезиденталізмі. На противагу, забезпечення порівняно вищого рівня або зростання демократичних й соціально-економічних показників у парламентаризованих напівпрезидентських системах пояснюється передусім тим, що країни із таким політичним дизайном формально належать до прем'єр / парламентсько-президентського типу. А тому вони окреслюються порівняно сильними / сильнішими і навіть домінуючими повноваженнями парламенту, особливо в контексті формування, контролю і відповідальності уряду. Врешті, парадоксальність результатів розвитку і навіть зростання демократичних та соціально-економічних показників збалансованого напівпрезиденталізму можна пояснити реакцією подвійної виконавчої влади –

її страхом поглиблювати зазвичай притаманні для цього політичного дизайну внутрішньо виконавчі / міжінституційні конфлікти перед обличчям війни або турбулентності. Інакше кажучи, виникнення чи поглиблення таких конфліктів і навіть політичної кризи внаслідок екзогенного шоку може змусити або ж заохотити політичні інститути й акторів до співпраці та спільної координації дій, тим самим мінімізуючи конфліктність відносин між гілками влади.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу дійти кількох загальних висновків щодо ролі напівпрезиденталізму в умовах демократичного транзиту, політичної турбулентності і збройних конфліктів у молодих країнах з гібридними режимами. По-перше, напівпрезиденталізм не є гомогенним: його типи – президентсько-парламентський або прем'єр / парламентсько-президентський, президенціалізований, збалансований або парламентаризований – по-різному впливають на політичну стабільність, рівень демократії та соціально-економічний розвиток. Так, прем'єр / парламентсько-президентські та парламентаризовані системи більш ефективні для підтримки демократизації навіть у кризових умовах, тоді як президентсько-парламентські та президенціалізовані моделі частіше демонструють тенденції до автократизації. По-друге, ефекти напівпрезиденталізму значною мірою залежать від взаємодії ендогенних та екзогенних чинників. Зовнішні шоки, зокрема війни і збройні конфлікти, підвищують ризики персоналізації влади, особливо за сильної президентської влади. Водночас збалансовані і парламентаризовані моделі можуть стабілізувати політичну систему за умови чіткого розподілу повноважень з-поміж центрами виконавчої влади. Емпіричні дані також засвідчують, що вищий рівень інституційної конкуренції, за відсутності надмірної концентрації влади в руках президента, корелює із кращими демократичними показниками, демонструючи позитивний вплив конкуренції на розвиток демократії та політичного транзиту.

Перспективи подальших досліджень. Екстраполюючи отримані висновки про сучасну Україну, можна сформулювати практичні рекомендації для підтримки демократичних процесів і забезпечення стійкого політичного (як демократичного) розвитку у поствоєнний період. Україні доцільно розпочати процес парламентаризації її напівпрезидентської системи правління, що передбачає: формальне (спочатку ситуативне, а згодом і більш системне) посилення ролі парламенту та прем'єр-міністра у прийнятті рішень щодо суспільно-економічної політики; чітку і сталу формалізацію розподілу повноважень між президентом, прем'єр-міністром та парламентом; запровадження й усталення інституційних механізмів проти надмірної персоналізації виконавчої влади; розвиток інструментів міжінституційної взаємодії та контролю для забезпечення прозорості і підзвітності; створення умов для більш активної участі партій і громадянського суспільства у процесах прийняття рішень. Реалізація таких заходів сприятиме не лише внутрішній стабілізації, а й наближенню України до європейських демократичних стандартів, закладаючи надійну основу для органічного продовження демократичного транзиту після війни. Водночас такі

зазначені рекомендації потребують подальшого дослідження та коригування із урахуванням реального політичного контексту та результатів війни, що можуть істотно впливати на ефективність пропонованих змін української політичної системи.

Бібліографічні посилання

- Boin, A., & Hart, P. (2012). Aligning executive action in times of adversity: The politics of crisis co-ordination. In M. Lodge, & K. Wegrich (Eds.). *Executive Politics in Times of Crisis* (p. 179–196). Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Center for Systemic Peace. (n.d.). *Major Episodes of Political Violence 1946–2019*. Retrieved from <https://www.systemicpeace.org/warlist/warlist.htm>
- Correlates of War Project (n.d.). *COW war data, 1816–2007 (v4.0)*. Retrieved from <https://correlatesofwar.org/data-sets/cow-war/>
- Daly, S. (2003). The ladder of abstraction: A framework for the systematic classification of democratic regime types. *Politics*, 23(2), 96–108.
- Duverger, M. (1980). A new political system model: Semi-presidential government. *European Journal of Political Research*, 8(2), 165–187.
- Eaton, K. (2002). Parliamentarism versus presidentialism in the policy arena. *Comparative Politics*, 32(3), 355–376.
- Elgie, R. (1998). The classification of democratic regime types: Conceptual ambiguity and contestable assumptions. *European Journal of Political Research*, 33(2), 219–238.
- Elgie, R. (1999). *Semi-presidentialism in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Elgie, R. (2004). Semi-presidentialism: Concepts, consequences and contesting explanations. *Political Studies Review*, 2(3), 314–330.
- Elgie, R. (2005a). A fresh look at semi-presidentialism: Variations on a theme. *Journal of Democracy*, 16(3), 98–112.
- Elgie, R. (2005b). From Linz to Tsebelis: Three waves of presidential / parliamentary studies? *Democratization*, 12(1), 106–122.
- Elgie, R. (2007). Varieties of semi-presidentialism and their impact on nascent democracies. *Taiwan Journal of Democracy*, 3(2), 53–71.
- Elgie, R. (2010). Semi-presidentialism, cohabitation and the collapse of electoral democracies, 1990–2008. *Government and Opposition*, 45(1), 29–49.
- Elgie, R. (2011). *Semi-presidentialism: Sub-types and democratic performance*. Oxford: Oxford University Press.
- Elgie, R., & McMenamin, I. (2008). Semi-presidentialism and democratic performance. *Japanese Journal of Political Science*, 9(3), 323–340.
- Freedom House. (n.d.). *Freedom in the World*. Retrieved from <https://freedomhouse.org/report/freedom-world>
- Krouwel, A. (2003). Measuring presidentialism and parliamentarism: An application to Central and East European countries. *Acta Politica*, 38(4), 333–364.
- Lijphart, A. (1997). Nomination: Trichotomy or dichotomy. *European Journal of Political Research*, 31(1–2), 125–128.

- Linz, J. J. (1990a). The perils of presidentialism. *Journal of Democracy*, 1(1), 50–69.
- Linz, J. J. (1990b). The virtues of parliamentarism. *Journal of Democracy*, 1(4), 84–91.
- Linz, J. J. (1994). Democracy, presidential or parliamentary: Does it make a difference? In J. J. Linz, & A. Valenzuela (Eds.). *The failure of presidential democracy: The case of Latin America* (p. 3–87). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lytvyn, V. (2020). Conditionality, factors and indicators of heterogeneity and typologization of semi-presidential system of government. *Studium Europy Środkowej i Wschodniej*, 13, 31–55.
- Lytvyn, V. (2023). Conflict, stability and efficiency of various types of semi-presidentialism: Theoretical context, empirical implications and generalisation at the example of European countries. *Studium Europy Środkowej i Wschodniej*, 20, 117–132.
- Lytvyn, V., & Romanyuk, A. (2021). Types and effects of European semi-presidentialism: Based on the features of dualism, party affiliation and responsibility of the executive and the composition of legislatures. *The Annals of the University of Bucharest: Political Science Series*, 23(1), 87–116.
- Marshall, M. G., & Gurr, T. R. (2020). Polity5 Project, Political Regime Characteristics and Transitions, 1800–2018. *Center for Systemic Peace*. Retrieved from <http://www.systemicpeace.org/inscr/p5v2018d.xls>
- Moestrup, S. (2007). Semi-presidentialism in young democracies: Help or hindrance? In R. Elgie, & S. Moestrup (Eds.). *Semi-presidentialism outside Europe: A Comparative study* (p. 42–67). Routledge.
- Perry, V. (2009). At cross purposes? Democratization and peace implementation strategies in Bosnia and Herzegovina's frozen conflict. *Human Rights Review*, 10(1), 35–54.
- Protsyk, O. (2005). Politics of intraexecutive conflict in semipresidential regimes in Eastern Europe. *East European Politics and Societies*, 19(2), 135–160.
- Protsyk, O. (2006). Intra-executive competition between president and prime minister: Patterns of institutional conflict and cooperation under semi-presidentialism. *Political Studies*, 54(2), 219–244.
- Sartori, G. (1994a). *Comparative constitutional engineering: An inquiry into structures, incentives and outcomes*. London: Macmillan.
- Sartori, G. (1995). Elogio del semi-presidenzialismo. *Rivista Italiana di Scienza Politica*, 25(1), 3–20.
- Sedelius, T. (2006). *The tug-of-war between presidents and prime ministers: Semi-presidentialism in Central and Eastern Europe*. Örebro.
- Sedelius, T., & Ekman, J. (2010). Intra-executive conflict and cabinet instability: Effects of semi-presidentialism in Central and Eastern Europe. *Government and Opposition*, 45(4), 505–530.
- Sedelius, T., & Mashtaler, O. (2013). Two decades of semi-presidentialism: Issues of intra-executive conflict in Central and Eastern Europe 1991–2011. *East European Politics*, 29(2), 109–134.
- Sedelius, T., Mashtaler, O., & Raunio, T. (2024). Semi-presidentialism and war: Executive leadership models in Ukraine during Zelenskyi's presidency. *East European Politics*, 40(4), 658–683.
- Shugart, M. S., & Carey, J. M. (1992). *Presidents and assemblies: Constitutional design and electoral dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Skach, C. (2007). The "newest" separation of powers: Semipresidentialism. *International Journal of Constitutional Law*, 5(1), 93–121.
- Stepan, A., & Suleiman, E. N. (2001). The French fifth republic: A model for import? In A. Stepan (Ed.). *Arguing Comparative Politics* (p. 276–294). Oxford: Oxford University Press.
- The Fraser Institute. (n.d.). *Economic Freedom of the World: Dataset*. Retrieved from <https://www.efotw.org/economic-freedom/dataset>
- United Nations Development Programme. (n.d.). *Human Development Index (HDI)*. Retrieved from <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
- World Bank Group. (n.d.). *Worldwide governance indicators*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators>
- Yan, H. T. (2023). Taiwan can help: The political impacts and lessons of Taiwan's responses to the COVID-19 pandemic. In W.-C. Lee (Ed.). *Protests, pandemic, and security predicaments: Hong Kong, Taiwan, China, and the US in the 2020s* (p. 147–185). Cham: Springer International Publishing.

References

- Boin, A., & 'T Hart, P. (2012). Aligning executive action in times of adversity: The politics of crisis co-ordination. In M. Lodge, & K. Wegrich (Eds.). *Executive Politics in Times of Crisis* (p. 179–196). Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Center for Systemic Peace. (n.d.). *Major Episodes of Political Violence 1946–2019*. Retrieved from <https://www.systemicpeace.org/warlist/warlist.htm>
- Correlates of War Project (n.d.). *COW war data, 1816–2007 (v4.0)*. Retrieved from <https://correlatesofwar.org/data-sets/cow-war/>
- Daly, S. (2003). The ladder of abstraction: A framework for the systematic classification of democratic regime types. *Politics*, 23(2), 96–108.
- Duverger, M. (1980). A new political system model: Semi-presidential government. *European Journal of Political Research*, 8(2), 165–187.
- Eaton, K. (2002). Parliamentarism versus presidentialism in the policy arena. *Comparative Politics*, 32(3), 355–376.
- Elgie, R. (1998). The classification of democratic regime types: Conceptual ambiguity and contestable assumptions. *European Journal of Political Research*, 33(2), 219–238.
- Elgie, R. (1999). *Semi-presidentialism in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Elgie, R. (2004). Semi-presidentialism: Concepts, consequences and contesting explanations. *Political Studies Review*, 2(3), 314–330.
- Elgie, R. (2005a). A fresh look at semi-presidentialism: Variations on a theme. *Journal of Democracy*, 16(3), 98–112.
- Elgie, R. (2005b). From Linz to Tsebelis: Three waves of presidential / parliamentary studies? *Democratization*, 12(1), 106–122.
- Elgie, R. (2007). Varieties of semi-presidentialism and their impact on nascent democracies. *Taiwan Journal of Democracy*, 3(2), 53–71.

- Elgie, R. (2010). Semi-presidentialism, cohabitation and the collapse of electoral democracies, 1990–2008. *Government and Opposition*, 45(1), 29–49.
- Elgie, R. (2011). *Semi-presidentialism: Sub-types and democratic performance*. Oxford: Oxford University Press.
- Elgie, R., & McMnamin, I. (2008). Semi-presidentialism and democratic performance. *Japanese Journal of Political Science*, 9(3), 323–340.
- Freedom House. (n.d.). *Freedom in the World*. Retrieved from <https://freedomhouse.org/report/freedom-world>
- Krouwel, A. (2003). Measuring presidentialism and parliamentarism: An application to Central and East European countries. *Acta Politica*, 38(4), 333–364.
- Lijphart, A. (1997). Nomination: Trichotomy or dichotomy. *European Journal of Political Research*, 31(1–2), 125–128.
- Linz, J. J. (1990a). The perils of presidentialism. *Journal of Democracy*, 1(1), 50–69.
- Linz, J. J. (1990b). The virtues of parliamentarism. *Journal of Democracy*, 1(4), 84–91.
- Linz, J. J. (1994). Democracy, presidential or parliamentary: Does it make a difference? In J. J. Linz, & A. Valenzuela (Eds.). *The failure of presidential democracy: The case of Latin America* (p. 3–87). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lytvyn, V. (2020). Conditionality, factors and indicators of heterogeneity and typologization of semi-presidential system of government. *Studium Europy Środkowej i Wschodniej*, 13, 31–55.
- Lytvyn, V. (2023). Conflict, stability and efficiency of various types of semi-presidentialism: Theoretical context, empirical implications and generalisation at the example of European countries. *Studium Europy Środkowej i Wschodniej*, 20, 117–132.
- Lytvyn, V., & Romanyuk, A. (2021). Types and effects of European semi-presidentialism: Based on the features of dualism, party affiliation and responsibility of the executive and the composition of legislatures. *The Annals of the University of Bucharest: Political Science Series*, 23(1), 87–116.
- Marshall, M. G., & Gurr, T. R. (2020). Polity5 Project, Political Regime Characteristics and Transitions, 1800–2018. *Center for Systemic Peace*. Retrieved from <http://www.systemicpeace.org/inscr/p5v2018d.xls>
- Moestrup, S. (2007). Semi-presidentialism in young democracies: Help or hindrance? In R. Elgie, & S. Moestrup (Eds.). *Semi-presidentialism outside Europe: A Comparative study* (p. 42–67). Routledge.
- Perry, V. (2009). At cross purposes? Democratization and peace implementation strategies in Bosnia and Herzegovina's frozen conflict. *Human Rights Review*, 10(1), 35–54.
- Protsyk, O. (2005). Politics of intraexecutive conflict in semipresidential regimes in Eastern Europe. *East European Politics and Societies*, 19(2), 135–160.
- Protsyk, O. (2006). Intra-executive competition between president and prime minister: Patterns of institutional conflict and cooperation under semi-presidentialism. *Political Studies*, 54(2), 219–244.
- Sartori, G. (1994a). *Comparative constitutional engineering: An inquiry into structures, incentives and outcomes*. London: Macmillan.

- Sartori, G. (1995). Elogio del semi-presidenzialismo. *Rivista Italiana di Scienza Politica*, 25(1), 3–20.
- Sedelius, T. (2006). *The tug-of-war between presidents and prime ministers: Semi-presidentialism in Central and Eastern Europe*. Örebro.
- Sedelius, T., & Ekman, J. (2010). Intra-executive conflict and cabinet instability: Effects of semi-presidentialism in Central and Eastern Europe. *Government and Opposition*, 45(4), 505–530.
- Sedelius, T., & Mashtaler, O. (2013). Two decades of semi-presidentialism: Issues of intra-executive conflict in Central and Eastern Europe 1991–2011. *East European Politics*, 29(2), 109–134.
- Sedelius, T., Mashtaler, O., & Raunio, T. (2024). Semi-presidentialism and war: Executive leadership models in Ukraine during Zelenskyi`s presidency. *East European Politics*, 40(4), 658–683.
- Shugart, M. S., & Carey, J. M. (1992). *Presidents and assemblies: Constitutional design and electoral dynamics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skach, C. (2007). The "newest" separation of powers: Semipresidentialism. *International Journal of Constitutional Law*, 5(1), 93–121.
- Stepan, A., & Suleiman, E. N. (2001). The French fifth republic: A model for import? In A. Stepan (Ed.). *Arguing Comparative Politics* (p. 276–294). Oxford: Oxford University Press.
- The Fraser Institute. (n.d.). *Economic Freedom of the World: Dataset*. Retrieved from <https://www.efotw.org/economic-freedom/dataset>
- United Nations Development Programme. (n.d.). *Human Development Index (HDI)*. Retrieved from <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
- World Bank Group. (n.d.). *Worldwide governance indicators*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators>
- Yan, H. T. (2023). Taiwan can help: The political impacts and lessons of Taiwan`s responses to the COVID-19 pandemic. In W.-C. Lee (Ed.). *Protests, pandemic, and security predicaments: Hong Kong, Taiwan, China, and the US in the 2020s* (p. 147–185). Cham: Springer International Publishing.